

10	Inleiding	
14	De jeugd van Hannes	Mönchengladbach – Berlijn – Amsterdam (1951-1971)
28	De camera als wapen	Iran – García Márquez – Honduras (1971-2004)
48	Uit zicht	
62	De moeizame wereld	
80	Hoe het is om blind te zijn	
90	De ontdekking van de zintuigen	Een gesprek met kinderen
102	Lotgenoten	
122	Gesprek met Vincent Bijlo	
132	De Audiomaquette	
140	Geluid in de ruimte	
154	De eerste stappen van een blinde	
172	Gesprek met Taco Anema	
186	De oogkleppen van de fotograaf	
194	Dankwoord	
198	Ter informatie	

Inleiding

‘DOE JE OGEN EENS DICHT, WAT ZIE JE DAN?’

‘Niks.’

‘En als je blind bent, wat zie je dan?’

‘Niks.’

‘Niks,’ antwoordde een twaalfjarige jongen toen ik hem vroeg wat je ziet als je blind bent. Ik kon mij heel goed in het even simpele als afdoende antwoord van deze jongen verplaatsen, maar toch zeg ik het hem na veertien jaar blindheid niet na. Drieënvijftig jaar lang gaf ik mijn ogen de kost en bouwde ik een carrière als fotograaf op. In 2004 leek daaraan een einde te zijn gekomen. Door een oogziekte werd ik binnen drie maanden nagenoeg blind – ik bleek de erfelijke oogziekte LOA te hebben. Meestal openbaart die ziekte zich tijdens iemands jeugd, maar bij mij gebeurde dat pas op latere leeftijd. Het proces voltrok zich in korte tijd. Binnen enkele maanden was ik nagenoeg blind. Het centrale zicht was volledig verdwenen, alleen aan de randen kan ik nog iets zien. Mijn moeder wist dat ze draagster was van het LOA-gen; ze had altijd geweten dat de mogelijkheid bestond dat ik er door getroffen zou worden. Ze heeft het me echter nooit verteld en ik heb het haar nooit hoeven vertellen. Ze was al overleden toen de

ziekte zich bij mij openbaarde. Na de eerste schrik en verslagenheid werd ik strijdbaar en nieuwsgierig. Ik wilde me niet door mijn blindheid uit het veld laten slaan. Ik begon een zoektocht naar de mogelijkheid om met behulp van andere zintuigen de wereld op de een of andere manier waar te nemen.

In de loop van de tijd is beeld almaar belangrijker geworden. In de huidige tijd is het oog allesoverheersend. Aan deze culturele verandering neem ik niet deel. Ik zie bovendien niet hoe mijn eigen stad verandert, hoe nieuwe gebouwen oude plekken innemen. Ik weet niet hoe mijn pasgeboren kleinzoon eruitziet en mijn eigen vrouw herinner ik mij alleen zonder rimpels. Ik ben afhankelijk van beschrijvingen door anderen.

Voor ik blind werd, was ook ik nadrukkelijk – meer nog dan anderen omdat ik fotograaf was – gericht op het zien. Mijn andere zintuigen waren voor mij bijzaak, en vaak ook dienstbaar aan het oog. Nu leef ik bij de gratie van de andere zintuigen. Dit boek is een ontdekkings- tocht, een speurtocht langs andere zintuigen dan het oog. Ik vergelijk echter ook geluid (het heden) met beeld (het verleden).

In de volgende hoofdstukken vertel ik mijn verhaal in chronologische volgorde. Af en toe onderbreek ik de chronologie met een uitweiding over een bepaald thema. In de eerste twee hoofdstukken vertel ik over mijn afkomst en mijn jeugd, mijn besluit Duitsland – mijn geboorteland – te verlaten, mijn reizen, mijn eerste stappen op het gebied van de fotografie, mijn opleiding en ontwikkeling als fotograaf, mijn eerste successen. Vervolgens ga ik in op de breuk, de tragedie van mijn blindheid, van de eerste schok, de worstelingen die daarmee samenhangen, de reacties van de buitenwereld, hoe ik als blinde in de wereld sta, hoe ik mij dankzij geluid door de wereld kan bewegen. En hoe het mij gaandeweg lukte vorm te geven aan mijn nieuwe wereld en die met anderen te delen.

De laatste zes hoofdstukken zijn deels thematisch geordend. Die gaan in op de door mij bedachte Audiomaquette van de Tweede Kamer en de oprichting van de Stichting Geluid in Zicht (GIZ). Drie

hoofdstukken zijn elk in hun geheel geweid aan de gesprekken met drie van mijn vrienden: Vincent Bijlo, een blinde cabaretier, filmmaker Erik Willems en de fotograaf Taco Anema, met wie ik sprak over fotografie, kunst en de blindenwereld. Deze mensen vullen mijn verhaal en mijn zoektocht vanuit hun visie aan.

Ik heb altijd in beelden gedacht en via beelden gecommuniceerd. Nooit had ik kunnen bevroeden dat ik een boek zou schrijven. Niets leek verder van mij verwijderd. Naarmate de jaren van blindheid verstreken ging ik echter steeds meer in woorden denken en aan woorden hechten. Tijdens een vakantie in 2013 begon ik mijn ervaringen, observaties en gedachten over mijn nieuwe wereld op een memorecorder in te spreken. Pas in het voorjaar van 2013, bijna tien jaar nadat ik blind was geworden, was ik in staat om op mijn leven als blinde te reflecteren en wilde ik dat ook graag doen. Het inspreken werd een gewoonte. Ik zette daarmee onbewust de eerste stappen voor de basis van een boek. Dit boek ligt nu voor u.

De
jeugd
van
Hannes

Mönchengladbach - Berlijn
- Amsterdam (1951-1971)

HERINNERINGEN AAN MIJN JEUGD: DE GEUR VAN FRUIT IN HET

najaar dat ingemaakt werd, deels appeltjes van de eigen fruitbomen. De gong waarmee het nieuws op de televisie werd ingeluid. De geur van wierook die de kerkruimte vulde. De smaak van gekonfijte gember die ik voor mijn verjaardag cadeau kreeg. De scherpe eucalyptusgeur van Vicks VapoRub waarmee mijn borst ingesmeerd werd. De geluiden van de strandvakanties: een mengsel van kinderstemmen, geluiden van golven op zee en van een overvliegend reclamevliegtuigje. Het knerpende geluid van voetstappen in de sneeuw tijdens de strenge winters in onze stad. De geur van kruidkoek, gebakken door mijn moeder rond de kerstdagen. Het geluid van een pingpongballetje dat heen en weer over de tafel gespeeld werd. Of van de radio van mijn ouders in de woonkamer, waarbij ik aan de zenderknop bleef draaien zodat ik telkens andere talen hoorde.

Wonderlijk dat de eerste sterke herinneringen die ik zo voor de vuist weg opschrijf niet visueel zijn.

Ik ben in 1951 geboren in Mönchengladbach in Duitsland, vlak over de grens bij Venlo. Mijn ouders hadden altijd al een band met Nederland. We reden vaak even naar Venlo om chocoladeboter te kopen, of om kroketjes te eten. Die producten bestonden niet in Duitsland. Mijn vader is zelfs een keer door de douane aangehouden omdat hij zijn kofferbak volgepropt had met koffie die in Nederland veel goedkoper was. Onze vakanties brachten we altijd door in Zandvoort aan Zee. Mijn oma van vaders kant was Nederlandse. Oma ging altijd mee op vakantie. 's Avonds paste zij op ons kinderen in het Zandvoorts vakantiehuisje als mijn ouders met Amsterdamse vrienden in het Lido op het Leidseplein gingen dansen.

Tastbare herinneringen aan die vakanties verzamelde ik in een houten kistje, dat ik nog steeds heb. Het bevat een aantal aluminium buisjes met daarin de negatieven van mijn moeders hobby, de fotografie. Ik heb er eerder nooit bij stilgestaan maar beseft nu dat ik misschien mijn belangstelling voor fotografie van haar heb. Ze gebruikte een Voigtländer, een camera voor groot negatiefformaat, met een inklapbare voorzijde. Dat was voor die tijd een kostbare camera. Ze maakte heel gewone foto's van mij en mijn broers en zusje, beelden van ons bibberend in handdoeken gewikkeld, elk met een flesje chocomel in de hand, samen in een grote strandstoel. Ook herinner ik me een foto van mezelf: een schuchter jongetje met een enigszins verlegen houding. Zijn blik is niet gericht, lijkt voorbij de camera te gaan. Een dromer.

Als kind had ik vaak bronchitis. Mijn vroegste herinnering dateert van mijn vierde of vijfde jaar. Gewikkeld in wollen dekens lig ik op een bed in het huis van mijn oom, een broer van mijn vader – hij was pastoor en woonde in Amern. De remedie tegen bronchitis destijds was de borstkas flink insmeren met Vicks VapoRub en de zieke stevig in een wollen deken wikkelen. Ik was zo vaak ziek dat ik op mijn achtste in aanmerking kwam voor een verblijf in een kinderkolonie van het Rode Kruis in het zuiden van Duitsland. Daar konden verzwakte kinderen aansterken in de schone lucht. Ik had daar heimwee, ik

miste mijn moeder. Ik herinner me heel scherp hoe blij ik was toen ik weer naar huis mocht. Het verlangen naar huis was groot, ook al was de sfeer thuis gespannen. Van die spanning was ik me op die leeftijd al zeer bewust.

Voor mijn ouders moet de Tweede Wereldoorlog een waterscheiding zijn geweest, zoals voor zovelen van hun generatie. Veel van de beklemmingen die het gezinsleven tekenden, zijn waarschijnlijk terug te voeren op het trauma van die gruwelijke oorlog die ook hun leven voor altijd veranderde.

Mijn ouders kwamen beiden uit een streng rooms-katholiek gezin. Ook ik ben katholiek opgevoed. Mijn moeder, Gisela Cohnen, werd in 1921 geboren in Mönchengladbach; haar ouders hadden een meubelzaak. Mijn vader Alexander Wallrafen werd in 1913 geboren in Waldniel, een klein plaatsje in de buurt van Mönchengladbach. Zijn ouders hadden een textielzaak. Zoals gezegd was zijn moeder Nederlandse, geboren in Amsterdam. Haar vader was een succesvolle handelaar in piano's. Hij had een zaak op de Nieuwendijk. Toen mijn grootmoeder trouwde, bracht ze veel geld mee in het huwelijk. Mijn grootouders kregen vier zoons. Mijn grootvader kon echter niet goed met geld omgaan. Het vermogen raakte op en daarom werd mijn vader van het gymnasium gehaald om in de textielzaak te helpen, tot zijn grote woede en verdriet. De andere zoons mochten wel verder leren. Mijn oom Paul, degene bij wie ik veel logeerde, werd pastoor, een tweede broer werd tot leraar opgeleid en de derde sneuvelde in de oorlog.

En toen kwam de oorlog. Over de oorlog, nog maar zo kort geleden, werd bij ons thuis niet gesproken. Ik ken een paar feiten. Mijn vader werd voor militaire dienst opgeroepen. Ik weet dat hij een poging heeft gedaan zich aan de dienst te onttrekken. Hij liet een gietijzeren plaat op zijn teen vallen, in de hoop invalide verklaard te worden. Dit soort trucs was echter bij de legerleiding bekend. Mijn vader was bepaald niet de enige die zo aan de dienst probeerde te ontkomen. Dit soort verwondingen werd dan ook met groot wantrouwen bekeken. Bij het geringste vermoeden van opzet werd je

gezien als deserteur en zwaar gestraft. Mijn vader ontkwam echter aan straf en werd als morsetechnicus naar Stalingrad uitgezonden. In 1942 of 1943 werd hij door de Russen krijgsgevangen gemaakt. Samen met zeventienduizend andere Duitse soldaten heeft hij tot 1947 in een kamp in de Kaukasus gezeten. Hij kwam dus pas twee jaar na het einde van de oorlog thuis. Van de zeventienduizend krijgsgevangenen waren er toen nog tweehonderd over.

Mijn ouders trouwden tijdens de oorlog. Zoals zovele anderen zwegen ze over het verleden en richtten ze zich slechts op de toekomst. Mijn kinderjaren bracht ik grotendeels door in een grauwgrijze buurt. In de winter rook je overal de geur van brandende kolenkachels. Die doordringende zwavelgeur kringelde uit alle schoorstenen omhoog. Mijn moeder kookte ook op een kolenfornuis; ik was gefascineerd door die grote kachel in de keuken. Ik pakte een keer een kalenderblaadje, zo dun als vloeipapier, en hield het in de buurt van het fornuis. Plotse-ling vatte het vlam. Ik bleef er naar staren en brandde mijn vingers. Mijn moeder greep niet in. Zo leerde je om niet met vuur te spelen.

In onze wijk was weinig verkeer. Als ik naar school liep, kon ik zonder problemen de straat oversteken. Aan de overkant streek ik dan langs het stucwerk van de muur. Mijn vingers zochten de talloze gaten op waar ze in konden verdwijnen. Als kind besepte ik niet dat dit kogelgaten waren; dat besef kwam pas later. De Tweede Wereld-oorlog had ook hier zijn sporen achtergelaten.

Rond mijn negende verhuisden wij naar een middenklassebuurt. Tegenover ons huis stond de villa van een textielabrikant. Schuin links, aan het einde van de straat, net bij de stoplichten, bevond zich een blindeninstituut. Sinds mijn vroege jeugd ben ik vertrouwd met het geluid dat blinden helpt over te steken: dat van de rateltikker. Een Franciscaner pater met wie ik als jongetje wel eens opliep, was blind. Zijn naam ben ik vergeten. Ik weet nog hoeveel indruk het op me maakte dat hij even over zijn horloge streek en mij dan kon vertellen hoe laat het was. Ook kon hij mij feilloos de verschillende hoeken van de straat aanwijzen. Hij legde mij uit dat hij het verschil in tocht kon